

עליה לרגל בזמן הזה

הרמב"ם בס' המצוות מונה שלש מצוות, הקשורות בענין הרגל והעליה לירושלים, מצוה נ"ב: – "הציווי שנצטוינו לעלות למקדש שלש פעמים בשנה, והוא אמרו יתעלה: שלש רגלים תחוג לי בשנה, וכבר נתבאר בכתוב, שהעליה הזאת היא שיעלה עם קרבן להקריבו – וכבר נכפל ציווי זה כמה פעמים". ולשון ספרי: (ספרי דברים על הפסוק ט"ז, א – שלש פעמים) "שלש מצוות נוהגות ברגל, ואלו הן: חגיגה, וראיה, ושמחה" וכן גם אמרו בגמ' חגיגה (ו' ב'): "שלש מצוות נצטוו ישראל ברגל: חגיגה, ראיה ושמחה וענין חגיגה זו – שיקריב קרבן שלמים, ואין הנשים חייבות בה".

מלשון מצוה זו משמע, שהרמב"ם כורך יחדיו ענין החגיגה וענין העליה, אע"פ שלכאורה המצוה היא לעלות על מנת לחוג. במצוה שלאחריה מונה הרמב"ם שוב מצות הראיה – וגם היא כרוכה עם מצות הקרבן.

מצוה נ"ג: – "הציווי שנצטוינו על הראיה והוא אמרו יתעלה: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ד' אלקיך (דברים טז, טז) וענין מצוה זו שיעלה האדם עם כל בן זכר שיש לו, שאפשר לו להלוך לבדו – יעלהו למקדש ויקריב קרבן עולה כשיעלה וכו' וגם זו אין הנשים חייבות בה".

המצוה השלישית מצות השמחה, מצוה נ"ד: "הציווי שנצטוינו בשמחה ברגלים, והוא אמרו יתעלה: "ושמחת בחגך וכו'" והענין הראשון שאליו נרמז במצוה זו הוא: שיקריבו קרבן שלמים בהכרח, ושלמים אלו נקראים בתלמוד (חגיגה ב') שלמי שמחה ונשים חייבות בשמחה וכו' ובכלל אמרו "ושמחת בחגך", מה שאמרו עוד והוא אמרם: שמח בכל מיני שמחה מזה: אכילת הבשר בחגים, ושתית היין, ולבישת בגדים חדשים, וחילוק מיני פרות ומיני מתיקה לנערים ולנשים והשחוק בכלי זמר ובריקוד במקדש במיוחד – והיא שמחת בית השואבה – וכל זה נכנס בכלל אמרו ושמחת בחגך וכו'".

בכל שלשת המצוות הללו, עובר כחוט השני ענין המקדש והעליה לרגל – ובשלתם יש יסוד משותף של ענין הקרבנות: שלמי-חגיגה, עולת ראיה, ושלמי-שמחה. נשאלת השאלה: האם ענין ההקרבה הוא חלק מהותי של השמחה – לפחות במה שנוגע לשתי המצוות חגיגה

וראיה — או שהיסוד של העליה לרגל והראיון — במקדש שבירושלים הוא עיקר המצוה, וענין הקרבן הוא מתנאיה, בזמן שהמקדש קיים.

לברור השאלה היסודית הזאת שממנה יתד וממנה פינה לשאלה הגדולה של מצות וחובת עליה לרגל בזמן הזה, כשאינ לנו מקדש וקרבתו — מכוונים הדברים הבאים.

* * *

יסוד חיוב עליה לרגל לירושלים, לראות וליראות בזמן הבית — בעזרה — נלמד מן הפרשה של שלש רגלים שבסוף פרשת משפטים, המתחילה בפסוק: "שלש רגלים תחוג לי בשנה" (שמות כג, יד) ומסתיימת בפסוק: "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדון ה'" (שמות שם, יז). על שני הפסוקים הללו דורשים חז"ל במכילתא שם: "שלש רגלים למה נאמר? לפי שהוא אומר: שלש פעמים, שומע אני בכל מקום ובכל עת שירצה, ת"ל: בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות". דהיינו, מכאן נלמד יסוד "חיוב העליה לרגל", ליראות אל פני ה', דוקא בשלושת הרגלים: פסח, שבועות וסוכות.

מענין חג המצות, שבאותה הפרשה נלמד גם טיבה של עליה זו — נקשרה עם: חובת הקרבן. וכך דרשו רבותינו — במכילתא ומשם בסוגית הגמ' חגיגה ז' — את כל הדין של עולת ראייה, לא רק לגבי הפסח, אלא בכל שלשת הרגלים, וכך דורשים על הפסוק: "ולא יראו פני ריקם" — "כשתבואו לראות פני ברגלים, — תביאו לפני עולות" (לשון רש"י, שמות שם).

בסוגית הגמרא חגיגה ז', נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש, בביאור דברי המשנה הראשונה של מס' פאה, שאנו חוזרים עליה כל בוקר בתפילה: "אלו דברים שאין להם שיעור — הפאה והבכורים והראיון. מאי הראיון? רבי יוחנן אמר: ראיית פנים בעזרה. ריש לקיש אמר: ראיית פנים בקרבן". מסקנת הסוגיא: "בעיקר הרגל, דהיינו ביו"ט ראשון, כולי עלמא לא פליגי דראיית פנים בקרבן — כי פליגי: בשאר ימות הרגל". גם לגבי שאר ימות הרגל, מסיקה הגמרא, אחרי שהיא מביאה קושייתו של ר' יוחנן לריש לקיש מן הברייתא: "יראה — ייראה — מה אני בחינם אף אתם בחינם — אלא כל היכא דאתא ולא אייתי כ"ע לא פליגי דעייל ומתחזי ונפיק (שנכנס ונראה ויוצא) כי פליגי דאתא ואייתי — שבא והביא עמו קרבן" — ר' יוחנן שאומר: ראיית פנים בעזרה — היא שאין לה שיעור. מפרש רש"י: "כמה פעמים שהוא חפץ לבוא, מראה עצמו בעזרה ואין צריך להביא קרבן בכל ראייה וראייה". אבל כשמביא קרבן, יש שיעור, דהיינו שלא לפחות ממעה כסף, כדברי חכמים במשנה הראשונה של מס' חגיגה: "הראייה מעה כסף, והחגיגה שתי כסף". ריש לקיש אומר: "ראיית פנים בקרבן" וצריך תמיד כשבא להביא קרבן, בכל פעם ופעם — אבל אין לו שיעור לקרבן זה.

התוספות שם ד"ה רבי יוחנן, מסבירים את שיטתו של ר' יוחנן, ע"פ הגמרא שם והירוש' ריש פאה: "דכיון דאייתי בראייה חדא זימנא מיפטר בכך, אם ירצה או יביא כמו שירצה, אבל בקרבן יש לו שיעור". לשון הירושלמי ריש פאה: "והראיון — מתני' בראייה. אבל בקרבן יש לו שיעור". רש"י בפירושו למשנה הראשונה של מס' חגיגה, הסתמך כנראה על הירושלמי הזה, כשמפרש את לשונה: "הכל חייבים בראייה — במצות יראה כל זכורך,

עליה לרגל בזמן הזה

תקיז

שצריכים להתראות בעזרה ברגל". על דברי רש"י הקשה רבינו אלחנן בתוספות שם: — "דהא תני בסמוך, ב"ש אומרים הראייה שתי כסף והחגיגה מעה כסף — משמע שבקרובן מיירי!" והשיבו התוספות על כך מסוגיית הירושלמי ריש חגיגה, בענין חיוב זכרים וגדולים בלבד במצוה זו (לפטור נשים וקטנים): "בד"א בראיית קרבן, אבל **בראיית פנים בעזרה**, הכל חייבים כמו בהקהל — **האנשים, הנשים והטף**" — יוצא מזה שגם עפ"י הירושלמי משנתנו איירי בקרבן, אבל יש גם מצוות ראייה בפ"ע ושלא נכללה והוגבלה בהבאת הקרבן.

על כל פנים נמצינו למדים (עפ"י הירושלמי לכאורה בשיטת התוס'): יש שתי מצוות **בראיית פנים שברגל**. אחת — עצם ההופעה של עליה לרגל **לבית המקדש, ברוב עם, בעזרה**, שבזה גם נשים חייבות — מעין מצות "הקהל" ברוב-עם, במוצאי שביעית בחג הסוכות שבזה הכל חייבים: אנשים, נשים וטף ובענין העליה לרגל — "נשים וטף", כפי שנבאר להלן, זה מצד **שמחת הרגל**, שהעולה חייב **לשמוח ולשמח בחג** — כי הלא עצם העליה כבר אמרה תורה: "יראה כל זכורך". השניה — הבאת הקרבן, מצד "ולא יראו פני ריקם", שיש להביא קרבן עולה.

* * *

חשיבות ההגדרה של **מצוה מיוחדת**, שמקיימים בעצם העליה — נוגעת ליסוד דיונו בקיום המצוה בזה"ז, כשאין המקדש קיים, נושא שדנו בו ונחלקו בו, גדולי רבותינו הראשונים והאחרונים, כפי שנברר להלן, בהמשך דברינו.

לכאורה, העליה לרגל היא מצד עצמה — מצוה שהיתה נוהגת בישראל לפני הבית ואחרי חורבן הבית, שמקיימים בעצם העליה וההופעה **במקדש, ובירושלים**, בשעת **שמחת הרגל והחג** — ועל זה דרשו חז"ל בשיר השירים רבה: "מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב — כמה נאים רגליהם של ישראל, בשעה שעולים לרגל....".

אכן, מדברי הרמב"ם בפ"א מה' חגיגה הלכה א', לא נראה שדעתו, שיש מצוה מיוחדת בעליה לרגל ללא קרבן. הרמב"ם מסכם בלשון הבדולח שלו את מצוות הרגל, בהסתמך כפי הנראה על לשון הגמרא בחגיגה, בדברי ר' יוסי הגלילי בברייתא: "שלש מצוות נצטוו ישראל בעלותם לרגל וכו'". — וזה לשון הרמב"ם במשנה תורה: "שלש מצוות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים ואלו הן: הראיה שנאמר: **יראה כל זכורך, והחגיגה שנאמר: תחוג לה' אלוקיך. והשמחה** — שנאמר: **ושמחת בחגך**". הרמב"ם מדגיש: "**הראייה האמורה בתורה**, היא שנראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן וכו' ומי שבא לעזרה ביום הראשון ולא הביא עולה — לא דיו שלא עשה מצוות עשה, אלא עובר על לא תעשה, שנאמר: "ולא יראו פני ריקם" — ואינו לוקה על לאו זה, שהרי לא עשה מעשה".

לכאורה, מדברי הרמב"ם הללו משמע שדעתו, שכל מצוות הראיה תלויה בקרבן וללא קרבן אין שום עשיית מצוה בביאה לעזרה.

במאמר המוסגר — ברצוני להזכיר מה שהעיר, אחד מגדולי התורה הצנועים פעיה"ק חיפה, הגאון ר' נחמיה ראטה שליט"א, שידועה השאלה (ע"י שאגת אריה, סימן לב), דברי

הרמב"ם על לאו זה, שהוא לאו שאין עמו מעשה – צריכים עיון. למה המעשה של ראיית פנים בעליה לרגל – לא נקרא מעשה? הליכת רגליים וכניסת הגוף לעזרה – לא מעשה הם?

אלא: מוכרחים לומר, שמעשה העליה היא מצוה מיוחדת, ואי הבאת הקרבן, היא מצות לא תעשה מיוחדת. עצם העליה והכניסה לעזרה – שיש בה מעשה, אינה נוגעת למצות הבאת הקרבן – שביטולה אין בו מעשה – היא רק יוצרת את המצב של חלות מצות הקרבן.

מכאן החילוק בין היום הראשון של יו"ט לשאר ימים. מה שכתב הרמב"ם: "שלא קיים מצות עשה" – מדבר על היום הראשון, שבו לדעת הכל, כפי שהזכרנו לעיל סוגיית מסי חגיגה – שצריך קרבן. דהיינו, שאינו מקיים כלל את המצוה אם לא הביא קרבן. אבל, בשאר ימים יש דין ראיית פנים בפני עצמה, שהיא מצוה בלי קשר עם הבאת קרבן, דוקא.

נחזור ונברר:

הנה, הרמב"ם שם מדגיש: "ושתי מצוות הללו – הראיה והחגיגה, אין הנשים חייבות בהם – והשמחה האמורה ברגלים, שיקריב שלמים יתר על שלמי חגיגה שנאמר: "וזבחת שלמים ואכלת שם, ושמחת לפני ה' אלוֹקֶיךָ" – ונשים חייבות במצוה זו". מעיר על זה הראב"ד: "א"א לא בקרבן, אלא בשמחה, שתשמח עם בעלה, שתעלה עמו והוא ישמח אותה". אם כן יש לדייק בלשון הראב"ד: "שתעלה עמו"!

וכדי להבין את עומק דעות הרמב"ם והראב"ד בענין זה, ראוי לעיין מדוע פסק הרמב"ם לכאורה לא כירושלמי, שהזכרנו שיש מצוה בעליה לרגל לכל ישראל, אפילו לנשים ולטף, ובכל זאת: בענין שמחה, פסק שנשים חייבות, לא כפירוש רש"י בסוגיית הגמרא בקידושין, בסוגיית מ"ע שהזמן גרמא: "אשה בעלה משמחה, שאין חובת השמחה תלויה בה, אלא על בעלה", וגם לא כתוספות, שהביאו דברי ר"ת על זמן שאין ביהמ"ק קיים – ע"פ הגמ' בפסחים: – "אנשים כראוי להם ונשים כראוי להם, בבגדי צבעונין וכו'". – ובזמן המקדש: "שבעלה משמחה בשלמים שלו – אבל היא גופא לא מחייבא לאיתויי שלמי שמחה".

נראה לנו להציע, כי יש להבחין לדעת הרמב"ם בשני דינים – לגבי מצות השמחה – דין הקרבן ודין השמחה. לכאורה גם הרמב"ם לא סובר, שאשה חייבת להביא מצד עצמה שלמי שמחה – אלא: היא חייבת לשמוח בחג – ולכן, לדעת הרמב"ם: יש מצוה מיוחדת שבעלה ירבה בשבילה בקרבן, כדי לקיים מצות שמחה בבשר, כדעת האומר: אין שמחה אלא בבשר, וזה בזמן שאפשר, אבל לדעת הראב"ד: השמחה תלויה בעלותה עם בעלה ושמחתה עמו, בלי קשר לקרבן כלל – ולכן יש בזה"ז מצות שמחת החג בלי קרבן – ע"י בגדי צבעונין וכדומה.

מזה יוצאת לנו מסקנה מעניינת וחשובה לגבי נושא דיונונו, דין עליה לרגל בזה"ז, בזמן שאין אפשרות להביא קרבן, שאם אמנם יש מצוה ע"י עצם עלית האשה עם בעלה, מוכרחים לומר כי יש מצוה בעליה ושמחתה עמו, בלא קרבן כלל. הרי, שעצם העליה היא מצוה

עליה לרגל בזמן הזה

תקיט

לאנשים ולנשים – ולכאורה גם בזה"ז, יש לדון אם מקיימים מצוה זו ע"י עצם המעשה של העליה.

אכן כי יתכן ויש לדון בעיקר ע"פ השאלה היסודית, בדבר קדושת המקדש וירושלים בזה"ז – ויהא הדבר תלוי במחלוקת הראשונים והאחרונים בזה, ועוד נברר. אפשר גם לומר שיש קשר בין הלכה זו של מצות עליה לרגל, לבין המצוה לעלות לא"י ולעלות לירושלים בזה"ז – וגם ענין זה עוד נבאר, בעז"ה.

היסוד הנוגע לעניננו נובע מדיוק בלשון הראב"ד, בבטוי: **שתעלה עמו**, שיש לומר שהוא ז"ל דעתו כדברי הירושלמי שהזכרנו. שלגבי עליה לרגל סתם – **גם אנשים וגם נשים** מקיימים מצוה, אלא שלגבי **הקרבנות**, שבזמן העליה לרגל – זה מיוחד לאנשים ולא לנשים, שהרי מה שנוגע לקרבן המיוחד **ליום מסויים**, אין חיוב על הנשים, אך במה שנוגע **לשלמות כלל השמחה**, בלי קשר לקרבן – יש מצוה גם לאנשים וגם לנשים כמפורש בירושלמי (ואולי אפשר לומר שגם הבבלי אינו חולק על הירושלמי, בנקודה זו).

אמנם, כיון דאתינן להכי, ראוי שנזכיר ונתעמק בדברי הטורי אבן, חגיגה יז, א, הדן בשאלה זו: אם רק בזמן שיש הבאת קרבן, יש מצות ראיית הבית, ע"פ **דברי הרמב"ם** ה' חגיגה הני"ל, שאינו פוסק כירושלמי חגיגה, בענין חיוב נשים בראיה בלא קרבן כמו בהקהל; כי הרמב"ם אומר מפורש ריש פ"ב דה' חגיגה: **"נשים ועבדים פטורין מן הראיה"** – א"כ **לדעת הרמב"ם**, גם בראיה בפני עצמה, בלא קרבן, אשה פטורה, כמו שהוא פוטר שם: **"הזקן והחולה והרך והענוג מאד"** – ולומד כל זה מהפסוק, **"יראה כל זכורך"**.

לדעת הטורי-אבן: דעת הרמב"ם שיש קשר בל ימחה, בין מצות ראייה למצות קרבן ולכן הרי הפסוק: **"כל זכורך"** חל על ראייה בקרבן – ובלי כך אין מצות ראייה כלל, ולכן נשים פטורות מכל וכל. אבל בעל הטורי אבן עצמו דעתו אחרת, שהקשה על דברי הרמב"ם – מנא ליה זה, **דלמא העשה** הוא עצם מצות **ראיית הפנים**, שכתוב כמה פעמים בתורה ראיית פנים בלבד, אלא התורה כתבה ל"ת שלא יראה פני ריקס, אז אם יש לו קרבן – אסור לו לילך בלא קרבן – אך אם אין לו קרבן – אע"פ שהוא עובר בלאו – ה"עשה" של ראיית הפנים – דוחה הל"ת של לא יראה וכו'. ומתוך הטורי-אבן: **"שבמקדש קי"ל דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש"** – והסיק: **"שמ"מ נ"מ שאם התראה פנים בלא קרבן, נהי דעובר על הלאו מ"מ העשה קיים"**. לפי זה נכונים מאד דברי בעל הלחם משנה על הרמב"ם שם: **"שאם לא הביא קרבן כלל עובר בל"ת, אבל היכא דהביא הקרבן אח"כ, במשך הרגל, כיון דיש לו תשלומין לא עברי"**.

נוסיף ונבחין – מדברי בעל הטורי-אבן, שלדעת הרמב"ם, שצריך לבוא בעצמו בעת התשלומין ולא מספיק שישלח הקרבן ע"י אחר – שהרי הוא חייב בעצמו, לקיים מצות עשה של ראיית פנים **שתלויה בקרבן**, אבל לדעתו: שהמצות עשה היא **ראיית הפנים בפני עצמה**, והקרבן הוא רק תנאי שאפשר וצריך לקיימו, הרי אם כבר עבר על הלאו, מה שמשלים לא חייב לבוא בעצמו ומקיים מצות עשה בביאתו הראשונה, למרות שהיתה ללא קרבן (ומבטל מעצמו ל"ת – אח"כ כשהוא משלים הקרבן אפילו ע"י אחר).

* * *

בעל המנחת-חינוך במצות עשה תפ"ט, מברר באופן מקיף את הנושא שלנו, בפירושו על דברי ספר החינוך – "וענין המצוה: שיעלה כל אדם עם כל בן זכר, שיש לו כח ללכת לפניו ברגליו למקדש ויתראה לשם, ומחיוב ראייה זו שיקריב שם קרבן וכו'". וכותב המנחת חינוך בסיכום בירורו: "הכלל – דדעת הרמב"ם דהלאו הוא תנאי להעשה, דריקם אף העשה לא קיים, דמצות ראיית פנים איננה כלל ללא קרבן, ולא קיים כלל, וחוף לזה עובר על לאו – אם כן אפילו בזמן (ראייתו), שאינו עובר על הלאו, כגון בא בלילות של רגלים, שודאי מותר להכנס לעזרה ולא שייך הלאו, שאין זה זמן קרבן כלל, והוא ליה ככל ימות השנה – מ"מ לא קיים עשה כללי". אבל לדעת הטור-ראב"ן: "דמצות ראיית פנים לחוד, אם כן יכול לקיים מצות ראיית פנים בלילה וכו'", עיי"ש בכל דבריו, שדעתו שדברי הרמב"ם עיקר, דלא נוכל לדחות דבריו ללא ראייה ברורה, דעל כל פנים יצא מזה: דהא דאסור להראות בעזרה ריקם, היינו בזמן שיוכל להביא קרבן. אבל בלילה או בשבת, בודאי אינו אסור לכנוס בעזרה, כי לא שייך ריקם, אם אינו בר קרבן, וגם לא קיים המצוה כלל וצריך אח"כ בשעת הקרבן להתראות עוד פעם.

* * *

נחזור לענינו: בזמן הזה, שאין לנו מקדש, אבל ב"ה יש באפשרותנו לעלות ולהראות בחצרות קדשך – נהגו כל ישראל וביתם – והנשים בכלל זה, להדר במצוה זו ולהשתדל לעלות לרגל לירושלים. ואפילו בשאר ימות השנה, השתדלו כל גדולי ישראל לעלות לירושלים ובפרט בשלושת הרגלים, נהגו לעלות ולהשקיף על פני הר הבית, העזרה והמקדש ולשטוח תפילה לפני שריד בית קדשנו ותפארתנו, מנהג של מצוה זה, מתקיים כל ימות השנה וביחוד השתדלו לקיימו ברוב עם ברגל.

עלינו לחקור – האם עליה זו שבימינו, טעמה משנת "זכר למקדש", ואם כן מה הטעם למנהג שנהגו בימינו בעליה לרגל, שדוקא נשים צדקניות שבישראל, נהגו בה בהידור מיוחד, והלא גם בזמן המקדש, לא היו חייבות בראיה שאין עמה קרבן – או, שאם יש דין מיוחד של עליה לרגל בלא קרבן, גם בזמן שהמקדש קיים, שלא היה תלוי בקרבן, כמו שהסברנו – הרי מנהג הנשים בימינו לעשות זכר למצוה זו ואולי אפשר לומר שמצוה זו, לא בטלה גם בזה"ז והכל יכולים לקיימה, אנשים נשים וטף, בעלותם לירושלים לראות וליראות בחג וברגל בזמן הזה – לפחות בתורת "זכר למקדש", שהרי אין לנו היום עזרה, שבכניסה אליה קיימו מצוה זו בזמן שהיה המקדש קיים.

זאת ועוד, גם אם אין כלל מצוה מצד הראיה – ראוי לחקור: אם עליה לרגל בזה"ז, היא בכלל שמחת החג הכללית, שאנשים ונשים מחוייבים וכלולים יחד בה? אולי, יש משום קיום מצוה זו, גם לעלות ולשמוח בירושלים – גם בראיית מקום המקדש מרחוק בזמן הזה – או אפשר לומר, שמאחר שבזמן הזה אין לנו קרבן – לכאורה אין מצוה של עליה לרגל לירושלים כלל – ואם כן, מה טעם המנהג הזה, שנהגו בו כל גדולי ישראל ושלומי אמוני ישראל בכל הדורות ובדורנו?

עליה לרגל בזמן הזה

תקבא

לכאורה, אפשר לתלות שאלה זו בשאלה הכללית הידועה, בדבר קיום מצוה לעלות לא"י בזה"ז ובמיוחד בשאלה: מה שורש וטעם המצוה לעלות לירושלים. כידוע, משנה מפורשת היא בסוף מס' כתובות: "הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין". בברייתא שם מפורש, שיש זכות כפיה על אותו צד שמסרב לעלות – הבעל או האשה – ואם סירב הבעל יוציא ויתן כתובה, ואם האשה מסרבת – הפסידה כתובתה.

ידוע ומפורסם שהקשו גדולי המפרשים ותמהו על כך ביותר: שאפילו לרמב"ן וסיעתו, שלדידיה מצות ישוב א"י, היא מצות עשה גמורה ואף בזמן הזה – האם בשביל סירוב לקיים מצוה – אפשר לחייב ולהפסיד משום כך הפסד כתובה. ביחוד טעון הסבר ענין זה – **לגבי העליה לירושלים** – שגם לרמב"ן לכאורה, ישיבתה של ירושלים היא רק מעלה יתירה בקדושה, אבל לא מ"ע, ואם כן היאך אפשר לחייב ולהפסיד כתובה בשביל זה?

מורי ורבי, אלוף נעורי, הגאון ר' יחיאל מיכל טיקוצ'נינסקי זצ"ל, מברר ענין זה באופן נפלא ומחדש יסוד גדול שלפנינו: **דין בתנאי הנישואין** (דין באבן העזר) ולא דין במצות עליה לרגל, או לא"י בכלל – וכאילו תנאי מכללא בנשואין יש לפנינו: שלגבי כל יהודי ויהודיה – א"י וירושלים הם בבחינת עיר-מולדת וארץ-מולדת כדכתיב: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה: אחד הנוולד בה ואחד המצפה לראותה". וחידש הגרי"מ זצ"ל חידוש נפלא, שחל כאן הדין שנלמד מתוספתא כתובות: "היה מיהודה וארש אשה בגליל, כופין אותה לצאת ליהודה, שעל מנת כן נשאה" – ובענינו כל בן ישראל, שא"י וירושלים הם בשבילו בבחינת ארץ ועיר-מולדת, שלכולם יש חלק בא"י ובירושלים, הרי כאילו יש תנאי מוקדם בנשואין של כל בן ובת ישראל, שיוכלו לכופ בן זוגם לעלות לא"י ולעלות לירושלים. והפליג שם הגרי"מ זצ"ל, בספרו עיר הקודש והמקדש, להוכיח שגם בידי האשה כח זה – למרות שדעת הפוסקים, שרק בידי הבעל לכופ את אשתו ללכת אחריו ולגור עמו במקומו, הרי זה בסתם נשואין ותלוי בכל מקרה במקום המגורים הקבוע, שהרי לדעת ר"ת המובאת להלכה ברמ"א שם (אבן העזר, סימן ע"ה, עיי"ש), כששניהם מאותה מדינה, יכולה גם האשה לכופ הבעל, שיגורו במקום המגורים הקבוע במדינתם וכל המשנה ידו על התחתונה. וחידש הגרי"מ שם לומר: "שארץ ישראל היא בבחינת "מקום מגורים קבוע" לכל בן ישראל. שגם אם על כל ארץ בעולם ועל כל עיר בעולם, אפשר לומר על המגורים בה שהם בבחינת: **דירה ארעית, זמנית ופרטית** – א"י וירושלים הם: **ארץ ועיר של כלל ישראל, שלעולם לא נמסור אותה עד עולם** – אז ניתן לה תוקף חוקי יותר גדול, ששניהם יכולים לכופ זה את זה".

אמנם, לכאורה דברים אלו של בעל עיר הקודש והמקדש, הם מנוגדים לשיטתו המפורסמת של ר' חיים כהן, בדברי תוספות בכתובות שם (ק"י, ע"ב, ד"ה הוא), כמו שמאריך לברר בעצמו: "הוא אומר לעלות – אינו נוהג בזמן הזה, דאיכא סכנת דרכים". והיה אומר רבינו חיים: "דעכשו אינו מצוה לדור בא"י, כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולים להזהר בהם ולעמוד עליהם". אבל כבר נודע הדבר שהכל – רבותינו הראשונים והאחרונים – מתקשים בדברי ר' חיים כהן הללו, שהלא דיני המשנה והברייתא נאמרו לכתחילה וסודרו אחרי החורבן, במצב שהיתה סכנה נוראה, וגם קושי בשמירת המצוות – ולא מצינו במשנה ובתלמוד, שחילקו בין זמנם לבית זמן יישוב ישראל על אדמתן –

וכל הסוגיא המפורסמת בכתובות שם, עוסקת בכמה וכמה אמוראים, שהתאמצו במסירות נפש לעלות לא"י והרי הם כולם היו אחרי החורבן, וכבר כתב המהרי"ט בחדושו לכתובות שם: **"לית דחש להא דרבנו חיים כהן זצ"ל"**. בפרט, בזמננו שאין בעליה לא"י משום סכנת דרכים, וגם כמה מצוות התלויות בארץ, אפשר לקיימן ב"ה בזמננו וכך עושים אלפי אחינו שלומי אמוני ישראל שבא"י, המקיימים מצוות התלויות בארץ – ולכן פשוט וברור הדבר וכן פסקו גדולי הדור – **שיש מצות עליה לא"י בזמן הזה**.

עכשו נדון במצות העליה לירושלים וחיובה בזמננו. לכאורה, כל דין העליה לירושלים במשך כל ימות השנה, טעון בירור מיוחד. לשיטתו של רבינו התשב"ץ (בתשובות התשב"ץ, ח"ג, סי' ר' ור"א) דוראן: כל טעם הכפיה לעלות לא"י, היא משום קיום המצוות התלויות בארץ וכולל גם עבר הירדן בכלל זה. – ושם הלאה בתשובה (סי' ר"א) – מברר התשב"ץ: מ"ט הכל מעלין לירושלים, הרי אין בה דין מיוחד של מצוות התלויות בארץ? – ומסיק: **שירושלים על כל פנים משום הקדושה היתרה שבה, וקדושתה לא בטלה, יש דין מיוחד של חובת העליה אליה גם בזה"ז**.

הגרי"מ טיקוצ'ינסקי מסיק עפ"י הדברים הללו: שבגלל קדושה מיוחדת זו, הרי בכלל התנאי, **שעל מנת כן נישאו וכאילו הוא מקום מגורים קבוע לכל אחד מבני הזוג, שיכול לכופ את חבריו לעלות, אם כונתו לשם שמים**.

* * *

והנה בענין מצות עליה לרגל בזמן הזה ובחג – לירושלים, לכל הפחות מדרבנן אם לא דאורייתא, ראוי שנזכיר שדברי התשב"ץ הללו, בדין כפיית עליה לירושלים מבוססים על כך, שבכמה וכמה מקומות בדברי חז"ל מצינו, שהעליה לרגל לירושלים לא פסקה מעולם מישראל (וכן נראה מדברי הגר"א סי' ע"ה, ס"ק י"ז). גם פלפלו האחרונים שיש כאן לפנינו תקנת ישוב א"י, שמצות ישיבתה שקולה כנגד כל המצוות, ואין מיוחד כישוב ירושלים – **שישיבתה היתה מעולם מיוחדת**, וגדולי ירושלים הדרו דוקא לשבת בעיר העתיקה, כמו הגאון מוהרי"ל דיסקין זצ"ל (הרב מבריסק) ופוסק הדורות רבה של ירושלים, הגאון ר' שמואל סלנט זצ"ל וכן גם הגה"צ ר' צבי מיכל שפירא זצ"ל, שהקפיד לא לצאת מן העיר העתיקה אף בדרך עראי, והגה"צ ר' זלמן בהר"ן ועוד גדולי ירושלים (עיר הקודש והמקדש, ח"ג, עמוד ב'), וכך נהג אאמו"ר הרב הגה"ק הנזיר זצ"ל לגבי ירושלים החדשה ונוזקק להיתר מיוחד וזאת פעם אחת לברית נכדו, אחרי כ"ה שנים שלא זז ממנה. מענין לציין שהגרי"מ טיקוצ'ינסקי שם, מקדיש דיון מיוחד לשאלה, אם שייך דין זה של מעלין מהישוב הירושלמי החדש, לעיר העתיקה ומסקנתו: שגם זה **היושב בפרברי העיר**, הרי הוא מיישב את העיר ירושלים ובהיותו קשור לכללות יישובה, הרי הוא כיושב בתוכה.

הרי, שגם מצות העליה לרגל לירושלים – שהיא מתזקת את ישובה של ירושלים היהודית – עיר מעוז לנו – הן בכל ימות השנה ובמיוחד בימי החגים – יש לבסס אותה על מצות ישובה של ירושלים – עיר המולדת של כלל ישראל, שלכל הדעות: **קדושתה וקדושת הר הבית שבתוכה בעינה עומדת** – ובנינה הוא בידי שמים, וחל עליו הגדר

"ולדבקה" בו, כמו שאנו מברכים בתפילה כל יום: "ובנה אותה בקרוב בימינו – בנין עולם בא"י בונה ירושלים".

* * *

ראוי שזכיר מה למדונו רבותינו, בענין עליה לירושלים ברגל בזה"ז, במדרש שיר השירים רבה: "הנך יפה רעיתי – עיניך יונים – מה יונה זו, אף על פי שאתה נוטל גוזליה מתחתיה אינה מנחת שובכה, כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש, לא בטלו שלש רגלים בשנה".

נוסיף ונציין: כמו שהזכרנו כל סוגיות הגמרא, בענין שבח עליה לרגל לירושלים – יש לציין שנאמרו **בזמן הזה והלכה למעשה**.

ידועה הגמרא במסכת נדרים כג, א: "מעשה באדם אחד, שהדיר אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר' יוסי, א"ל: ואילו היית יודע שעוברת על דעתך ועולה לרגל – כלום הדרתה? אמר לו: לא, והתירו ר' יוסי".

מכאן ראייה פשוטה וברורה – שבזמן ר' יוסי שהיה מתלמידי רבי עקיבא, הרבה אחרי החורבן, עוד נהג **בישראל מנהג עליה לרגל לירושלים**.

נזכיר עוד מדרש שיר השירים רבה על הפסוק: "ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" – אומר המדרש: מה דירה זו אע"פ שהיא מטשטשת – מקומה ניכר – כך אע"פ שחרב ביהמ"ק – לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם – **שלש פעמים בשנה**".

במדרש איכה רבתי (א, נט) מובא, שמסרו את הנפש על עליה לירושלים – אפילו בזמן הגזירה שדרשו על הפסוק: "אלה אזכרה ותשוח עלי נפשי" – "לשעבר הייתי **עולה בצילו של הקב"ה** ועכשו בצילן של מלכויות; לשעבר הייתי עולה וסלי בכורים על ראשי – בהשכמה היו אומרים: קומו ונעלה ציון, ועכשו אדם – דמומא סלקא – דמומא מתתא (בשתיקה היא עולה – בשתיקה היא יורדת); לשעבר הייתי עולה בשירות ובזמירות לפני הקב"ה ועכשו בכיה סלקא בכיה מתתא; לשעבר הייתי עולה המוניות המוניות ועכשו טמשא סלקין, טמשא תחתין – מעטים עולים ומעטים יורדים".

* * *

והנה בזמננו שזכינו שרבבות בית ישראל, **עולים לירושלים בחופש ובחרות**, בלי פחד המלכויות ובשירה וקול זמרה – יש בודאי חיוב לקיים עליה זו מא"י ומכל תפוצות הגולה ואין ספק שיש במצות עלית הרגל הזאת, דין שמחת הרגל שהיא שמחה של מצוה.

הזכרנו כבר דברי **התשב"ץ בדין העליה לרגל**. נזכיר כאן עוד דברים שכתב בתשובתו בין היתר: "ויש סמך וראיה שקדושת המקדש והעיר עדיין קיימת והם **עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות**".

המהר"ץ חיות בתשובותיו ובמיוחד בקונטרס עבודת המקדש ובקונטרס אמרי בינה, האריך להביא ראיות מהרבה מקומות בש"ס ומדרש וזוהר: שהתנאים והאמוראים, אף

לאחר החורבן עלו לירושלים ואף נכנסו להר הבית ומקום המקדש, כי עדיין היה להם אפר פרה לטהר עצמם.

ראוי עוד להזכיר דבריהם של גדולי הפוסקים בדורות האחרונים, שדברו בסוגיא זו של עליה לרגל בזה"ז.

החתם-סופר בספרו תורת משה (ס"פ אמור בהספדו על חללי הרעש והחורבן בארץ הגליל, ג' אנת תקצ"ז) כותב: "גם בזמן הזה מצוה לעלות לרגל לירושלים", כן באר דעתו הגדולה הלכה למעשה בענין זה – בתשובותיו יו"ד סי' רל"ה, שבזמן הזה אינה מצוה מחויבת מן התורה – לעלות לרגל, אבל מצוה על כל פנים איכא, רק שאיננה חובה (עיי"ש אריכות דבריו בענין זה), בתשובה זו מזכיר החתם-סופר את העובדה, שבימי הגאונים היו עולים לירושלים ברגלים. כמו שכתוב בספר חסידים, שמצינו שרב האי גאון היה עולה בכל שנה לירושלים מבבל ומקיף את הר הזיתים בחג הסוכות, בהושענא רבה, וכן רבים מגדולי ישראל במשך שנים רבות, עשו מ"ש בלשון ערבים "זיהרא" על פסגת הר הזיתים, הצופה על הר הבית.

כך גם נזכר בלבוש, או"ח סי' קי"ז: – "בזמן שאילת גשמים – וגם בזה"ז נוהגין כן, שאע"פ שלא היו עולים לרגל למקדש – מתאספין בירושלים ולכן לא היו מתחילין לומר שאלת גשמים עד ז' מרחשון". – לכאורה כך מפורשים דברי הר"ן במסכת תענית בסוגיא הנ"ל תענית ו': – "כמו שאנו עושין היום – עולין לרגל לירושלים". עובדה זו מזכיר גם בעל הכפתור ופרח, ר' אשתורי הפרחי: – "שהיהודים יושבי סין, חמת, דמשק, ארם-צובה ומצרים – נוהגין לעלות לרגל למועדין לירושלים".

אמנם בעל הנודע ביהודה בתשובותיו או"ח סי' צ"ד כותב: "בזמן הזה שבעוונותינו הרבים נתקיים בנו: "והשימותי את מקדשיכם", שאפילו בשעת שממה קדושתה עליה והשכינה לא זזה מכותל מערבי – ואין אנו הולכין לקבל פני השכינה שמה כלל – כי לא חייבה אותנו החובה, כי אם בקרבן חגיגה ועולת ראייה".

אכן, אפשר להסביר דברי הנודע ביהודה שחובה אין, אבל מצוה יש אם עולים. גם בדברי הכפתור ופרח מוסבר המנהג בצורה עוד יותר מתונה: "ומה שאנו נוהגין עם אחינו, אנשי גאולתנו (מעניין – הבטוי!) לעלות לירושלים בחגים ובמועדים, איני אלא מפני עגמת נפש, דהיינו להרבות צער על החורבן ולשמח את הלב בתקוה ובתפילה לישועה קרובה ולבנין בית קדשנו ותפארתנו – בבחינת: "כל המתאבל על ירושלים – זוכה ורואה בשמחתה". וגם בעל הנודע ביהודה, שפוסק הלכה למעשה בתשובה שהזכרנו (שם סי' צד): "שאיין כיום חיוב להקביל פני רבו ברגל, שאינו נוהג אלא בזמן שחיוב עליה לרגל נוהג, – דהיינו בזמן שהמקדש קיים – "שלא יהא כבוד רבו – גדול מכבוד השכינה". אע"פ כן כתב: – "שראוי ונכון לעשות כן ורק חיוב ממש ליכא", והסביר הנוב"י בכך את העובדא שהדי"ף והרא"ש – הביאו להלכה את דבריו של ר' יצחק (ראש השנה ט"ז): "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל" – וא"כ הוא הדין לגבי עליה לרגל לירושלים בזמן הזה – ראוי ונכון לעשות כן.

נחזור ונזכיר כאן את דברי בעל המנחת חינוך שהזכרנו לעיל – שמסכם כי לדעת הרמב"ם – אין ראיית פנים ללא קרבן, והלאו של "לא יראו פני ריקס" – היא תנאי

עליה לרגל בזמן הזה

תקכה

למצות עשה. לדעתו ברור שראיית פנים בזמננו שאין בה קרבן – אין בה מצות עשה, שהרי פסק שגם בזמן המקדש – ראיית פנים בלילה או בשבת – שאינו זמן להבאת קרבן זה – לא קיים מצות עשה של עליה לרגל. א"כ לפי זה, לכאורה, אין מצוה של עליה לרגל מן התורה בזה"ז.

אמנם גם לשיטת המנחת חינוך, אפשר לומר שדעתו בכל זאת – **שמצוה מדרבנן**, יש לעשות זכר למקדש. וכך באר שיטתו של המנחת חינוך, אחד מגדולי ירושלים, הרב הגאון ר' משה נחום שפירא בספר הר הקודש, ביאור על ספר פאת השולחן על הלכות ירושלים והמקדש בזמן הזה.

אכן, לדעת הטורי אבן שהזכרנו – מצות ראיית פנים בעזרה, היא **כעשה בפני עצמו** ואפילו לא הביא קרבן – קיים העשה – הרי יוצא שגם בלילה ובשבת – בזמן המקדש – וגם **בעליה בזה"ז**? – שאין מקדש – קיים מצות עשה בעליה לירושלים – ומה שטוען בעל הר הקודש, בבאורו פנים חדשות (שם עמוד רע"ח) – שא"א לקיים מצוה זו בזמן הזה, גם על פי שיטת הטורי אבן, מפני שאין ראיית פנים אלא בעזרה ובזה"ז אי אפשר להכנס בעזרה, מפני הטומאה – והסביר לכן דברי בעל החתם סופר ג"כ רק במצוה דרבנן – נראה לענ"ד להציע, שאולי אם עולה על מקום גבוה וסמוך להר הבית – כמו שנהגו הגאונים – הרי מקיים מצות לראות וליראות – **כדרך שבא לראות כך גם בא ליראות** – ועל כל פנים יש לפנינו מצוה דרבנן, כעין דאורייתא וצ"ע בשאלה זו.

* * *

על כל פנים, כל גדולי ישראל בדורות האחרונים, הרבו בשבח העליה לירושלים, להתפלל ליד הכותל המערבי וסמוך להר הבית, יחד עם המונות בית ישראל – וכך דרשו רבותינו: "ואני תפילתי לך ה' עת רצון", כך התפללה חנה אמו של **שמואל הנביא** – רעיתו של אלקנה שבשבתו דברו חכמים: "שהחזיר **עטרת העליה לרגל למקומה**, עד שהיו כל ישראל הולכים אחריו לבית האלוקים אשר בשילה, שממש **יוצאת תורה ומעשים טובים** ועולים לשם ברגלים" (תדב"א רבה). דרשו רבותינו: "ואני תפילתי שעת רצון – אשרי מי שיש לו שעת רצון – כיון שראתה חנה את כל ישראל, אמרה לפני הקב"ה: רבון כל העולמים הרי השעה שתתרצה לי – זכתה ונתקבלה תפילתה – וכך אמר לו הקב"ה לאלקנה: – אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכת אותם במצוות, חייך – אני מוציא ממך בן, שיכריע את כל ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצוות".

וכך למדונו רבותינו גדולי וקדושי ישראל, שאין התפילה אצל הכותל המערבי חוזרת ריקם – וכך שנינו בפרקי דר' אליעזר: "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה" – "מכאן אתה למד שכל המתפלל במקום הזה – ירושלים, כאילו התפלל לפני כסא הכבוד – ששערי השמים שם היא – נפתח פתוח לשמוע תפילה, שנאמר: "וזה שער השמים".

מרון המקובל האלוקי ר' נתן שפירא זיע"א, מביא בשם הרמ"ק זיע"א – שהיחוד העליון נעשה ע"י תפלות ישראל בארץ ישראל ובירושלים – והמשמרות של בוקר וערב –

וזמני התפילה של רקיע, מכוונים לזמני ירושלים. נזכיר עוד דברי מרן החיד"א, בספרו ראש דוד על הפסוק הנ"ל, ראש פי ויצא: "אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים" וע"ע שו"ת חת"ס יו"ד רל"ג על: **מקום הר-המוריה שהוא שער השמים.**

ועליו נאמר: "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון, א"ר ברכיה: מתחילת ברייתו של עולם, עשה הקב"ה סוכה בירושלים, כביכול שהיה מתפלל בתוכה" (שוחר טוב, מזמור ט"ז) – ועל מקום זה נאמר: "והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי" – "בית תפילתם לא נאמר – אלא בית תפילתי" (כך דרשו חז"ל בילקוט תהלים שם).

הזכרנו כבר דברי חז"ל על הפסוק: "מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב, שאינן אלא בפעמי רגלים", כך דרשו שני הרי עולם, ר' אליעזר ור' יהושע – אמרו: "מה היה יפיין לפעמיין שהיו נועלין בעד כל הצרות" (שהש"ר פרשה ז) וביחוד דרשו רבותינו פסוק זה בשני החגים – "שני נעלים – נעילה בפסח ונעילה בחג הסוכות. אמר להם הקב"ה: אתם נועלין לפני בחג ואני נועל לפניכם בפסח – ויוצאים ומוצאים את השדה כולה מלאה ברכות" (דברי ר' חנניה ב"ר יוסי – שם).

יהי רצון שנזכה לכך כולנו במהרה בימינו אמן, כן יהי רצון.